

Original Article

The Legal Impact of Revolutions on the Modern Concept of Law: A Legal Study of the Philosophy and History of the Revolution Focusing on French, British and American Revolutions

Amin Sedighi Neyshabour¹ , Mohammad Jalali², Asadollah Yavari³

ABSTRACT

The main issue in this article is to examine the historical and philosophical impact of revolution on the modern concept of law. To historically examine this topic, the characteristics of revolutions in England, France, and the United States have been considered and philosophically, the ideas of thinkers from both the natural law and legal positivism approaches in this field have been studied. However, due to the historical nature of the subject, differences in the revolutionary structure are observed, according to the characteristics of each period and country. As a result, the outcomes of each revolution have also been different. However, at the same time, they have led to structures, institutions, and a system of universal reactions, and have influenced each other. The debate over revolution remains intense today, and revolutionary approaches worldwide are undergoing transformation, reconstruction, and sometimes repetition. One of the recent revolutionary centers has been the Middle East, which has led to many discussions. These revolutions necessitate a re-examination of the classical approach to revolution in leading revolutionary countries like England, France, and the United States, which created new concepts in constitutional law and achieved relative stability. The English, French, and American revolutions were not only effective in these three countries; they have generally cast a shadow over revolutionary procedures and the entire world, and the impact of each of them was not limited to the geographical territory of that country and the time of its occurrence. The issue of legalism and anti-legalism at the heart of revolutions became one of the main issues for societies undergoing the modernization process. The desecration of the law, due to its fundamental change in nature caused by the revolutionary situation, led to serious discussions about the nature of law. In this regard, the connection between history, philosophy of law, legal thinkers, and legal activists in society is important. From Hobbes to Kant and Hegel, and from Cromwell to Robespierre and the American founding fathers, and many people who were killed in this path and those who resisted on the opposing front, all of them are part of the identity of the revolution in the face of the law, in the creation of law, and in the preservation of law. The interaction of idealism and reality, as well as dynamism and stability during a revolution, place revolutionary leaders on a difficult path. They must either insist on the mistakes of the past and make an effective change to build a proportional and exemplary system, or, on the contrary,

How to Cite: Sedighi Neyshabour, Amin, Jalali, Mohammad, Yavari, Asadollah, "The Legal Impact of Revolutions on the Modern Concept of Law: A Legal Study of the Philosophy and History of the Revolution Focusing on French, British and American Revolution", Legal Research, Vol. 28, No. 111, 2025, pp:91-108.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2023.227757.2240>

Received: 26/06/2022-Accepted: 18/12/2023

1. Phd Candidate, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Corresponding Author Email: amin3dighi@gmail.com

2. Assistant Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

3. Associate Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

expand the scope of instability. The system of classical revolutions in England, France, and the United States has many lessons within it, which led to the birth and development of the concept of constitutional law. This is a structure of thought that made the transition from command to law possible and broke the idolization of the law and the absolute obedience of its adherents. In fact, although revolution has an anti-law appearance, it becomes one of the main causes for the creation of the modern concept of law. This is because human society is in need of change at certain historical junctures, and what change can be more expressive and foundational than a revolution? Revolution creates hope and fear in different periods without a definite outcome being clear. This hope and fear are not only for the holders of power and thought but also belong to all the people of that land. The unintended consequences of revolution have both dark and bright sides, and it cannot be definitively condemned or praised. As in the system of the English and French revolutions, the sinusoidal relationship between legal, political, and social variables saw substantial fluctuations and went through many turbulences to reach the recent concept of social order, rights, and law. In both countries, the system of government alternated between republic and monarchy, but in the end, it created historical points of convergence for themselves and for other countries in the world. While, the American Revolution did not experience these fluctuations due to its unique conditions and brilliant leadership. It is noteworthy that from a philosophical perspective, issues such as the choice of voluntarism or order-based structuralism are among the key issues for understanding the two philosophical approaches of legal positivism and natural law. Also, the objectivist perception of legal positivism regarding law is one of the issues discussed in the present article. The research method of this study can be considered analytical, descriptive, and, in general, the approach of the article can be considered macro-perspective. The achievement of this research, on the one hand, is the identification of revolution as a key concept in constitutional law. On the other hand, it is the overcoming of the rigidity governing the interpretation and understanding of the law, with the help of a philosophical and historical reexamination and analysis of revolution, as one of the most intricate and central historical disputes reflected in the philosophy of law. The research conclusion clarifies that, in revolution, natural law has achieved a practical and theoretical superiority over legal positivism. Although it might be more accurate to say that legal positivism and the theory of natural law have moved side by side, and it is difficult to imagine that only one of these two theories would take absolute control over law. Today, the evolution of many legal concepts, including the law, is the result of a struggle that thinkers and progressives have been waging for many years in the trenches of natural law and legal positivism by being in the heart of historical objectivity.

KeyWords: Law, Revolution, History, Natural Law, Legal Positivism.

تأثیر حقوقی انقلاب بر مفهوم نوین قانون (مطالعه حقوقی فلسفه و تاریخ انقلاب با تمرکز بر انقلاب‌های فرانسه، انگلستان و آمریکا)

امین صدیقی نیشابور^۱، محمد جلالی^۲، اسدالله یآوری^۳

چکیده

مسئله اصلی در این مقاله، بررسی تأثیر تاریخی و فلسفی انقلاب بر مفهوم نوین قانون است. برای بررسی تاریخی این موضوع به ویژگی‌های انقلاب در کشورهای انگلستان، فرانسه و آمریکا توجه شده و از نظر فلسفی، آرای اندیشمندان دو رویکرد حقوق طبیعی و اثبات‌گرایی حقوقی در این زمینه بررسی شده است. در این باره، مسائلی از جمله انتخاب اراده‌گرایی یا ساختارگرایی مبتنی بر نظم، جزو مسائل کلیدی فهم این دو رویکرد فلسفی حقوق است. همچنین تلقی عینیت‌گرایانه اثبات‌گرایی حقوقی نسبت به قانون، از مسائل مورد بحث در مقاله حاضر است. روش پژوهش حاضر را می‌توان تحلیلی، توصیفی و در مجموع، رویکرد مقاله را کلان‌نگر دانست. دستاورد این پژوهش، از طرفی، شناسایی انقلاب به عنوان مفهومی کلیدی در حقوق اساسی بود و از طرف دیگر، عبور از جماد حاکم بر تفسیر و شناخت قانون، به مدد بازخوانی و تحلیل فلسفی و تاریخی انقلاب، به عنوان یکی از بغرنج‌ترین و درعین حال، محوری‌ترین منازعه‌های تاریخی که در فلسفه حقوق منعکس شده است. آنچه در نتیجه‌گیری این پژوهش آمده است، روشن می‌کند که در موضوع انقلاب، حقوق طبیعی به تفوق عملی و نظری نسبت به اثبات‌گرایی حقوقی دست یافته است.

کلید واژگان: قانون، انقلاب، تاریخ، حقوق طبیعی، اثبات‌گرایی حقوقی.

استناد به این مقاله: صدیقی نیشابور، امین، جلالی، محمد، یآوری، اسدالله، «تأثیر حقوقی انقلاب بر مفهوم نوین قانون (مطالعه حقوقی فلسفه و تاریخ انقلاب با تمرکز بر انقلاب‌های فرانسه، انگلستان و آمریکا)»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۸، شماره ۱۱۱، مهر ۱۴۰۴، صص: ۹۱-۱۰۸.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2023.227757.2240>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۷

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: amin3dighi@gmail.com

۲. استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۳. دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

پرسش اساسی در این مقاله عبارت است از اینکه «انقلاب از نظر تاریخی و فلسفی بر مفهوم قانون چه اثری گذاشت؟» مسئله قانون همواره در کانون ساختار دانش نوین حقوق قرار داشته است. به همین دلیل، عده‌ای برای روشن شدن مطلب، به تمیز آن از ساختارهای مشابه اقدام کرده‌اند.^۱ این تمیز، مسئله‌ای تاریخمند و درازدامن است و به مسئله مهم منشأ قانون بازمی‌گردد. حیثیت حقوق به مثابه دانشی نوین از دل همین منشأشناسی برای قانون پدید آمده است.

منشأشناسی قانون، دو بن‌مایه دارد؛ بن‌مایه تاریخی و بن‌مایه اندیشه‌ای. بن‌مایه تاریخی آن به عصر نخست انقلاب‌ها یعنی انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب امریکا می‌رسد و بن‌مایه اندیشه‌ای آن به موضوع حاکمیت ملت بازمی‌گردد.^۲ توضیح اجمالی مطلب این است که مبنای حاکمیت پیش از این تحول، در اکثریت قریب به اتفاق جهان آدمی‌زادگان، مبتنی بر نیروی فرابشری و الهی بود. مفهوم خداوند مفهومی واحد میان انسان‌ها نبود و از باور به چندخدایی تا تک‌خدایی متنوع بود، اما اینکه فرمانروای هر قلمرو جغرافیایی، منتخب خدا یا خداهایی است که در آن زیست‌بوم بدان باور داشتند، مهم‌ترین سازنده نظریه فرمانروایی بود؛ هرچند برخی یونان باستان را استثنایی بر این قاعده می‌دانند.^۳ در این منظومه قضا و قدری، آنچه سرنوشت برای ساکنان زمین تعیین می‌کرد، اولویت داشت. قانون هم در ابتدا چیزی جز این نبود. از آنجاکه برای بسیاری از جزئیات، دستور مشخصی در منابع شفاهی و کتبی یافت نمی‌شد، امور مربوط به قدرت را فرمانروا تعیین می‌کرد و راهبان، موبدان و کاهنان دستورالعمل‌های مربوط به روابط فردی و اجتماعی را تعیین می‌کردند.

البته از سابقه ستم‌های بی‌حد و حصر نیز نباید غافل شد؛ چنان‌که عده‌ای از اندیشمندان به صرافت افتادند تا مرزی برای اراده فرمانروا بسازند و آن مرز حقوق طبیعی بود. حقوق طبیعی نیز قانون خداوند و طبیعت بود، منتها مستقل از هر فرمانروایی می‌توانست پابرجا بماند. حتی برخی معتقدند که همین باور به قانون طبیعی بود که شورشی‌ها را به انقلاب‌ها امیدوار می‌کرد.^۴ هرچند برخی نظریه پردازان حقوق طبیعی نیز از انقلاب، برخلاف ذات حقوق طبیعی تبری جسته بودند.^۵

پیش از ورود به بحث اصلی، بیان مختصر توضیحی درباره سابقه نظری بحث یا به اصطلاح، نقد ادبیات موضوعی پژوهش حاضر ضروری است. باید دانست که طرح مسئله به این صورت، سابقه چندانی ندارد و تنها صاحب‌نظران مطالبی را در خصوص مسئله رابطه انقلاب و قانون، به صورت نامتمرکز و گذرا بیان کرده‌اند. باین حال، مجموع این بررسی‌ها را به چهار بخش می‌توان تقسیم کرد:

۱. بخشی از این اشاره‌ها، متوجه متفکرانی است که آثار ارزشمندی را منحصرأ در رشته حقوق منتشر کرده‌اند و صفحاتی از کتاب‌های ایشان به طور معمول به بررسی مسئله انقلاب اختصاص یافته است. این نکته در آثار علمای مطرح حقوق،

۱. سروش، عبدالکریم، *اخلاق خدا/یان*، تهران: طرح نو، چاپ هفتم، ۱۳۸۷، ص ۱۷۵.

۲. آرنه، هانا، *انقلاب*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: خوارزمی، چاپ دوم، ۱۳۷۷، ص ۲۲۳.

۳. همان، صص ۲۶۸-۲۶۹.

۴. اشتراوس، لئو، *حقوق طبیعی و تاریخ*، ترجمه باقر پرهام، تهران: آگاه، چاپ پنجم، ۱۳۹۸، ص ۱۱۲.

۵. قاری سید فاطمی، سید محمد، *حقوق بشر در جهان معاصر (دفتر یکم: درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع)*، تهران: نگاه معاصر، چاپ ششم (چاپ دوم ناشر)، ۱۳۹۸، ص ۹۳.

مانند کلسن و هارت، نیز به چشم می‌خورد که در نهایت اختصار به این موضوع پرداخته‌اند. در اندک صفحات مورد اشاره نیز مسئله بااهمیت جلوه یافته، ولی حجم مطلب آن‌قدر نیست که گفته شود به‌صورت مجزا به آن پرداخته شده است. برای نمونه، کلسن در کتاب *نظریه عمومی حقوق و دولت*، ذیل بحث اصل «مشروعیت» به انقلاب اشاره می‌کند و می‌گوید اصل مشروعیت در صورتی که انقلاب اتفاق افتاده باشد، صادق نخواهد بود و پس از آن، عباراتی موجز را به این مهم اختصاص می‌دهد.^۱

۲. علاوه بر دسته قبلی، گاهی متفکران فقط به موضوع انقلاب در بطن یک رویداد تاریخی پرداخته‌اند. برای نمونه، به بهیموث اثر هابز، *انقلاب فرانسه*، اثر الکسی دو توکویل و همچنین *تأملی بر انقلاب فرانسه*، اثر ادموند بورک، می‌توان اشاره کرد. این آثار به‌طور جزئی نظریاتی قابل تأمل در آثار انقلاب و مقایسه وضعیت پیش و پس از انقلاب دارند، ولی بیشتر به مفهوم انقلاب از نظر تأثیری پرداخته‌اند که بر ساختار حقوقی خاص داشته است و پیوند میان تاریخ حقوق و فلسفه حقوق در این آثار ملموس نیست. در ضمن، این اندیشمندان به مفهوم حقوقی انقلاب توجه نکرده‌اند.

۳. از طرف دیگر، آثاری فلسفی وجود دارد که انقلاب‌های مهمی مانند انقلاب فرانسه را تحت تأثیر آن آثار می‌دانند، مانند *قرارداد اجتماعی* اثر روسو. این نوشته‌ها به‌طور کلی دارای آثار تاریخی بوده‌اند، اما بیشتر به بیان فلسفی اکتفا کرده‌اند و مفهوم انقلاب هم در آنها به‌صورت مجزا ساخته و پرداخته نشده است.

۴. به جز این آثار که ذکر نمونه‌هایی از آنها رفت، آثاری هم وجود دارند که عنوان آنها با انقلاب مطابقت دارد؛ مثل کتاب *انقلاب*، اثر هانا آرنت که در آن به‌طور اختصاصی و مفصل به مفهوم انقلاب پرداخته است. این دسته از آثار نیز نه زبان حقوقی را به کار گرفته و نه دیدگاه حقوقی درخصوص انقلاب ارائه داده‌اند، بلکه به تحلیل مفهوم انقلاب از منظر سیاسی و تاریخی پرداخته‌اند. به آنچه گفته شد، بیفزایید آثاری را که تحلیلی جامعه‌شناختی یا سیاسی یا تاریخی یا مجموع چنین تحلیل‌هایی را از انقلابی خاص یا مفهوم انقلاب به‌طور کلی داشته‌اند، اما دریغ که تحلیلی حقوقی به‌دست دهند.

برای بررسی دقیق‌تر این بحث، در ادامه، ابتدا به منشأشناسی قانون و انقلاب از منظر اندیشه‌ای می‌پردازیم و پس از آن، سیر تاریخی منشأشناسی قانون و رابطه آن را با انقلاب‌ها بررسی می‌کنیم. این بررسی، روشی مقایسه‌ای، تطبیقی، بی‌طرفانه و توصیفی را در نظر دارد و مزیت آن دستیابی به فضاهای جدید در تاریخ و فلسفه حقوق است.

۱. منشأشناسی اندیشه‌ای قانون و انقلاب

منشأشناسی اندیشه‌ای قانون و انقلاب همان نقطه آغاز فلسفه حقوق است. هرگاه پرسیده شود: «منشأ مشروعیت قانون چیست؟»، دو نگاه فلسفی حقوقی برجسته می‌شوند که یکی از آنها دیدگاه فلسفی حقوق طبیعی است و دیگری دیدگاه فلسفی حقوق اثبات‌گرا. در پاسخ به منشأ مشروعیت قانون، اگر قائل به خودبسنده بودن قانون باشیم، به دیدگاه اثبات‌گرای حقوقی نزدیک هستیم، اما اگر حقوق را فراتر از قانون بدانیم و منشأ مشروعیت قانون را فراتر از خود قانون جست‌وجو کنیم، قائل به دیدگاه حقوق طبیعی هستیم؛ مطلبی که در ادامه، به‌صورت دقیق‌تر و مفصل‌تر با محوریت بحث انقلاب بررسی می‌شود.

¹. Kelsen, Hans, *General Theory of Law and State*. London: Transaction Publisher, 2006, P 116.

۱.۱. منشأشناسی اندیشه‌ای قانون و انقلاب از منظر حقوق طبیعی

همان‌طور که اشاره شد، منشأ تکوین قانون از منظر اندیشه‌ای، حقوق طبیعی بود. از آنجاکه فرمانروا در قلمروهای جغرافیایی مختلف به‌عنوان نماینده خداوند، قدرتی نامحدود داشت و قانونگذاری در بخشی که متون مذهبی، سکوت یا اجمال یا ابهام داشتند، ذیل اراده فرمانروا بدون هیچ تفکیکی از قدرت اجرایی وی صورت می‌گرفت، گذاردن مرزهایی برای این میزان از خودکامگی ضروری بود.

بهترین سدی که می‌توانست در برابر این خودکامگی معنا داشته باشد، منبعی بود که قدرت را به فرمانروا اعطا کرده بود. از سوی دیگر، اندیشمندان پیش از روزگار نو بر این باور نبودند که قانون‌های بشری یقین‌آور باشد.^۱ با این وصف، همان متون مذهبی و آیین‌هایی که فرمانروا را بر سریر قدرت نشانده بودند، می‌توانستند او را محدود کنند. به این ترتیب، اندیشمندان با یافتن عباراتی که بر حقوق انسان در متون مذهبی تأکید داشت، حق‌های طبیعی را در برابر قدرت فرمانروا تأسیس کردند.^۲

یکی از مسائلی که پس از ابداع نظریه حقوق طبیعی پیش آمد، ضمانت اجرای این حق‌ها بود. مسئله اصلی این بود که اگر فرمانروا، حق‌های طبیعی فرمانبران را پایمال می‌کرد، آنان می‌بایست چه روشی را در برابر این ستم‌ها در پیش گیرند؟ در پاسخ به این مسئله، نظریه‌پردازان حقوق طبیعی به دو دسته تقسیم شدند: عده‌ای حق سرپیچی از دستور و در مرحله‌ای بالاتر، شورش را مقدمه‌ای برای رسیدن فرمانبران به حقوق طبیعی می‌دانستند.^۳ عده‌ای دیگر نیز فرمانبران را از شورش نهی می‌کردند^۴ و جز خود فرمانروا به‌عنوان شخص حقوقی، ضمانت اجرایی برای اجرای حقوق طبیعی نمی‌یافتند.

توماس هابز یکی از شناخته شده‌ترین نمایندگان گرایش نخست است که ضمانت اجرایی را برای توسل حقوق طبیعی در برابر فرمانروا متصور نبود،^۵ اما گرایش دوم نظریه حقوق طبیعی، یعنی مجوز مقاومت در برابر فرمانروا، در صورت نقض حقوق طبیعی به متقدمان نظریه‌پردازی حقوق طبیعی در قرون وسطای غرب بازمی‌گشت؛ چنان‌که آگوستین قدیس، فرمانروایی ستمگران را فرمانروایی راهزنان می‌پنداشت و آکویناس قدیس، معیار عدالت را برای اعتبار قانون لازم می‌دانست.^۶ نظریه‌پردازی که انقلاب را بر مبنای حقوق طبیعی، مشروع دانست، جان لاک بود که بخش مهمی از رساله‌اش یعنی در باب حکومت را به این مهم اختصاص داد.^۷

بحث دفاع از حق‌ها در برابر قانون وضعی پس از جان لاک نیز ادامه پیدا کرد و تا دوران معاصر تا آنجا توسعه یافت که برخی نظریه‌پردازان حقوقی معاصر حقوق طبیعی را در مفهوم نو مترادف با حقوق بشر می‌دانند.^۸ چنین اظهارنظری از

^۱. Letwin, Shirley, *On The History Of The Idea Of Law*, New York: Cambridge, 2005, P 200.

^۲. نویمان، فرانس، *آزادی و قدرت و قانون*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: خوارزمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص ۷۲.

^۳. «هر کسی زور را بدون داشتن حق به کار گیرد... همان‌طور که بسیاری در جامعه کار غیر قانونی می‌کنند... خود را در وضعیت جنگ با کسانی قرار می‌دهد که زور را علیه آنها به کار برده است. در چنین وضعیتی، همه پیمان‌ها لغو می‌شود، همه حقوق متوقف می‌شود و همه کس حق دارد از خود در برابر متجاوز مقاومت کند».

لاک، جان، *رساله‌ای درباره حکومت*، ترجمه حمید عضدانلو، تهران: نشر نی، چاپ اول، ۱۳۸۷، ص ۲۶۲.

^۴. قاری سید فاطمی، پیشین، ص ۹۲.

^۵. هابز، توماس، *بهیموت یا پارلمان طولانی*، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۵، صص ۱۰۵-۱۰۶.

^۶. هارت، هربرت، *مفهوم قانون*، ترجمه محمد راسخ، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۰، صص ۲۴۶-۲۴۷.

^۷. لاک، پیشین، ص ۸۴.

^۸. Finnis, John, *Natural Law and Natural Rights*, New York: Oxford, 2011, P 198.

آن لحاظ صحیح به نظر می‌رسد که امروزه حقوق طبیعی از سطح فلسفی فراتر رفته و به عنوان حق‌های جهان‌شمول بشر شناسایی شده؛ مسئله‌ای که همچنان تعارض میان حق‌های بشری و قوانین ملی را در کانون مباحث حقوقی و فراحقوقی قرار داده است.

۱.۲. منشأشناسی قانون و انقلاب از منظر اثبات‌گرایی حقوقی

ورود به روزگار نو،^۱ مستلزم تفکیک تخصصی رشته‌های گوناگون از علوم تجربی تا علوم انسانی بود و نتیجه این میل به مشخص شدن مرزهای هر دانش در علوم انسانی، نگرش اثبات‌گرایانه در حقوق بود. هانس کلسن، که اثبات‌گرایی حقوقی را بنیان نهاد، معتقد بود تنها حقوق اثبات‌گرا واجد عنوان دانش حقوق است و باید میان قلمرو اخلاق و حقوق تمایز قائل شد. به این ترتیب، حقوق طبیعی، بیشتر به قلمرو اخلاق مربوط می‌شود و موضوعی حقوقی نیست.^۲ این نظریه پس از جرح و تعدیل‌هایی در طول زمان تکامل یافت. از جمله یکی از اثرگذارترین آثاری که در دوره معاصر در خصوص اثبات‌گرایی حقوقی منتشر شد و اعتباری دوباره به این نظریه بخشید، کتاب *مفهوم قانون* اثر هارت، فیلسوف حقوق انگلیسی، است. این اثر اگرچه در بیشتر موارد مؤید نظرات کلسن بود، اصلاحاتی نیز نسبت به نظریه متقدم خود داشت. هارت در جایی از این کتاب، ویژگی‌های حقوقی اثبات‌گرا را این‌طور تعریف می‌کند:

اصطلاح «اثبات‌گرایی حقوقی» در آثار معاصر انگلیسی‌امریکایی برای دلالت بر یک یا چند معنا از معانی زیر به کار می‌رود: ۱. قانون همان فرمان انسان است. ۲. رابطه‌ای ضروری میان قانون و اخلاق یا میان قانون، آن‌گونه که هست و قانون، آن‌گونه که باید باشد، وجود ندارد. ۳. تحلیل یا مطالعه معنای مفاهیم حقوقی، مطالعه‌ای مهم است که باید از جستارهای تاریخی و جامعه‌شناختی و نیز از ارزیابی‌های انتقادی قانون براساس اخلاق، اهداف اجتماعی، کارکردها و مانند آنها تمییز داده شود (اگرچه نباید با آنها متعارض دانسته شود). ۴. نظام حقوقی نظامی منطقی‌بسته است که می‌توان در این نظام صرفاً به‌روش منطقی، تصمیمات صحیح را از قواعد حقوقی از پیش معین استنتاج کرد. ۵. داوری اخلاقی را نمی‌توان با اماره‌ها و استدلال‌های عقلی اثبات کرد.^۳

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تأکید هارت در اثبات‌گرایی حقوقی مانند کلسن بر دو مسئله اساسی است؛ یکی اینکه قلمرو حقوق از اخلاق جداست و دیگری این‌که منشأ قانون، انسان است و نه فراانسان.

این نکته که اثبات‌گرایی حقوقی از نظر منشأ قانون، باوری انسان‌گرا دارد، نیازمند این توضیح تکمیلی است که اگرچه اثبات‌گرایی منشأ قانون را انسان می‌داند، این مسئله نباید مخاطب را گمراه کند که دیدگاه اثبات‌گرا اراده‌گراست. به نظر می‌رسد اثبات‌گرایی حقوقی رویکردی ساختارگرا به مسئله قانون دارد؛ یعنی همین که ساختار قانونی شکل گرفت و استقلال و ماهیت یافت، می‌تواند نظم‌ساز، آمره و پذیرفتنی باشد. اراده انسانی در شکل دادن به این ساختار دخیل است، ولی پس از تشکیل، این ساختار حقوقی، درون‌زا و خودفرمان خواهد بود. دلیل چنین استنباطی، علاوه بر نقل قول‌هایی که پیش‌تر از هارت و کلسن آوردیم، خود مسئله انقلاب است. در حقیقت، انقلاب نقطه تعارض اراده اکثریت جمعیت انسانی و ساختار نظم‌محور موردنظر اثبات‌گرایی حقوقی است. به همین دلیل، هم رویکرد اثبات‌گرا نسبت به انقلاب رویکردی مفهومی نیست، بلکه پذیرش و دوافکتوست. به بیان دیگر، اثبات‌گرایی به انقلاب به دیده یک واقعه فراحقوقی

۱. مدرنیته

۲. Kelsen, ibid, p 117.

۳. هارت، پیشین، صص ۲۴۶-۲۴۷.

نگاه می‌کند، نه یک مفهوم حقوقی.^۱ بنابراین، اگر انقلابی بتواند پیروز شود، از نظر نظم حقوقی که در آینده برخواهد ساخت، دیدگاه اثبات‌گرا آن را به صورت عملی خواهد پذیرفت، اما نفس انقلاب از سوی این دیدگاه پذیرفته نیست. از همین مسئله، چنان‌که اشاره شد، می‌توان نتیجه گرفت که انسان‌گرایی اثبات‌گرایی حقوقی ساختارگراست و اراده‌گرا نیست.

در خصوص بحث اراده‌گرایی ممکن است به مسائل مهم دیگری مانند تفسیر قاضی از قانون و میزان اثرگذاری این تفسیر از قانون نیز توجه صورت گیرد. این توجه از نظر قانون اساسی یا دیگر قانون‌های موضوعه، بحثی درازدامن است که در هستی‌شناسی مفهوم قانون و واضع قانون، اثرهای متفاوتی ایفا می‌کند.^۲ در خصوص همین بحث هم بنا بر آنچه گفته شد، تفکر اثبات‌گرا مجوز قانونی را دلیل این امر می‌داند و به امری فراتر از آن قائل نیست.

امروزه عده‌ای قائل به برداشته شدن مرز میان حقوق طبیعی و حقوق اثبات‌گرا هستند که در نهایت، چنین برداشتی همان تفسیری است که اثبات‌گرایان از حقوق موضوعه دارند.^۳ با این حال، با یادآوری نکات گفته‌شده در خصوص حقوق طبیعی می‌توان گفت محوری‌ترین تمایز میان دو دیدگاه حقوقی اثبات‌گرا و حقوق طبیعی، در سه حوزه، برجسته‌تر از دیگر حوزه‌ها به نظر می‌آید که عبارت‌اند از: منشأ قانون، قلمرو حقوق و حق بر انقلاب.

۲. منشأشناسی قانون و انقلاب از منظر تاریخی

بررسی‌های متعدد صورت گرفته در حوزه فلسفه حقوق، با متن تاریخی خود ارتباطی وثیق دارند. در واقع، عناصر تاریخی، دوشادوش تکوین نظریه حقوقی بر سازنده یا مکمل یا براندازنده ساختارهای حقوقی بوده‌اند. تعیین و تخمین اینکه کدام‌یک بر دیگری، تأثیر بیشتری داشته است، ناشدنی به نظر می‌رسد، ولی به ما می‌آموزد که این‌گونه پدیده‌های بشری با یکدیگر ملازمه ابدی دارند. با این حال، واقعیت و نظریه، نه آنچنان از هم دورند که نظریه‌پردازی را یک‌سره بی‌ثمر جلوه دهد و نه آنچنان نزدیک‌اند که بتوان گفت آنچه اتفاق می‌افتد، همان است که در کتاب‌ها نوشته شده است. به قول معروف میان علمای طب، «ویروس‌ها قبل از ظهور، خود را با کتاب‌های پزشکی مطابقت نمی‌دهند». نمونه‌های بسیاری در این خصوص وجود دارد. برای نمونه، به کتاب *لویاتان* و بهیموث هابز می‌توان اشاره کرد؛ زمانی که او این کتاب‌ها را می‌نوشت، از یک طرف، اتفاقات قلمرو پادشاهی انگلستان بر او اثرگذار بود و از طرف دیگر، آثار او هم بر تاریخ انگلستان و دانش حقوق اثر گذاشت. همین اوضاع و احوال در خصوص دیگر دانشمندان قلمرو فلسفه حقوق نظیر روسو، کانت و کلسن نیز صادق است.

بخش قابل توجهی از آنچه امروز به عنوان حقوق در هر قلمرو جغرافیایی شناسایی می‌شود، نتیجه تعامل اندیشه‌ها، نیروها، نهادها و شخصیت‌ها در طول تاریخ است. قانون در معنای نوین آن نیز ریشه‌ای تاریخی دارد که تا حدودی هم‌زاد انقلاب‌هاست. انقلاب انگلستان، انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب آمریکا، در بازنگری در مفهوم قانون اثر داشتند که در ادامه به تأثیر تاریخی این انقلاب‌ها بر ساختار قانون در قلمرو حقوق می‌پردازیم.

^۱ Kelsen, Op. Cit., P 117.

^۲ Vermeule, Adrian. *The Constitution of Risk*, New York: Cambridge, 2014, P 5.

^۳ شایان ذکر است که نویسنده مقاله ذیل در مقام دفاع از اثبات‌گرایی نبوده و در صفحه مورد ارجاع به نقل و تحلیل آرای اثبات‌گرایی می‌پردازد. یآوری، اسدالله، «مطالعه تطبیقی جایگاه و اعتبار پیش‌بینی هنجارهای حقوقی تغییرناپذیر در قانون اساسی»، *مجله حقوق تطبیقی*، دوره ۱۱، شماره ۲، ۱۳۹۹، ص ۷۹۰.

۲.۱. تأثیر انگلستان بر مفاهیم قانون و انقلاب

۲.۱.۱. منشور کبیر آزادی^۱

در نتیجه نبرد اشراف علیه پادشاه، پادشاه انگلستان (شاه جان)، منشور کبیر یا مگنا کارتا^۲ را امضا و صادر کرد.^۳ نکته قابل تأمل درخصوص تاریخ حقوق انگلستان، مسئله نبردهای میان نهاد اشراف و سلطنت است که ثمره آن در سنت حقوقی این کشور همچنان پابرجاست. در حقیقت، حزب را می‌توان ادامه این سنت حقوقی در انگلستان دانست؛ چون ابتدا ایستادگی اشراف به‌عنوان بخش اثرگذار جامعه، توازن قوا و تقسیم قدرت را به‌شکل بلوک‌های قدرت در این کشور پدید آورد و باعث چانه‌زنی‌ها و گرفتن امتیازات از پادشاه شد. شورشی که علیه پادشاه جان صورت گرفت، با لشکرکشی دو طرف همراه بود و با تصور امروزی از انقلاب (که حاصل حضور مردم در خیابان‌هاست) متفاوت است.^۴ بااین‌حال، نمی‌توان منکر شد که خاصیت انقلابی خود را از نظر ایجاد تغییر اساسی در ساختار قانونی به‌همراه داشت.

۲.۱.۲. انقلاب کرامول

بسیاری انقلاب انگلستان را نخستین انقلاب‌ها در روزگار نوین می‌دانند؛ انقلابی که پادشاه آن دوره انگلستان را پس از برگزاری دادگاه به اعدام محکوم کرد^۵ و نظام پادشاهی را به‌طور موقت از انگلستان برچید. نکته قابل تأمل انقلاب کرامول آن بود که نهاد پارلمان در زمان سرنگون کردن پادشاهی، نهادی تازه‌تأسیس نبود و اعضای آن در زمان سلطنت پادشاه، صاحب همان منصب بودند و محاکمه پادشاه^۶ نیز در همان پارلمان (اگرچه پس از پاک‌سازی گسترده) صورت گرفت.^۷ رویارویی نهاد پارلمان و نهاد سلطنت را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ انگلستان دانست. کرامول ثمره این کار را از آن خود کرد^۸ و حتی نهاد پارلمان را نیز به‌طور موقت همانند نهاد سلطنت از میان برداشت.^۹ او که خود را «لرد حامی» می‌نامید،^{۱۰} با مرگ خویش پایان انقلاب را هم رقم زد^{۱۱} و موجب بازگشت تقویت و محبوبیت نهاد سلطنت و پارلمان در انگلستان تا امروز شد. اگرچه عده‌ای بر این باور بودند که در دوران کرامول هم نهادهای اجرایی و قضایی از ثبات نسبی برخوردار بودند.^{۱۲}

^۱. Great Charter of Freedoms.

^۲. Magna Carta.

^۳. شولتز، هرولد، *تاریخ انگلستان*، ترجمه عباس‌قلی غفاری‌فرد، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۶۰.

^۴. نواک، جرج، *دموکراسی و انقلاب (از یونان باستان تا سرمایه‌داری مدرن)*، ترجمه پرویز بابایی، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۳، ص ۹۷.

^۵. گلدستون، جک، *مقدمه‌ای بسیار کوتاه بر انقلاب‌ها*، ترجمه عباس حاتمی، تهران: کویر، چاپ اول، ۱۳۹۶، ص ۹۱.

^۶. کاتوزیان، محمدعلی همایون، *ایران؛ جامعه کوتاه‌مدت و ۳ مقاله دیگر*، ترجمه عبدالله کوثری، تهران: نشر نی، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۷، ص ۴۳.

^۷. شولتز، پیشین، ص ۱۷۸.

^۸. گلدستون، پیشین، ص ۹۲.

^۹. نواک، پیشین، ص ۸۷.

^{۱۰}. بریتون، کرین، *کالبدشکافی چهار انقلاب*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: زریاب، چاپ هفتم، ۱۳۸۲، ص ۲۴۱.

^{۱۱}. گلدستون، پیشین، ص ۹۲.

^{۱۲}. دوتوکویل، الکسی، *انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: مروارید، چاپ پنجم، ۱۳۹۷، ص ۳۱۶.

۲.۱.۳. انقلاب باشکوه^۱

انقلاب دیگری که در انگلستان پس از انقلاب کرامول به وقوع پیوست، حاصل نزاع دیگر میان پارلمان یا به عبارت دیگر، نهاد اشراف و نهاد سلطنت بود. این بار پادشاهی به نام جیمز دوم خلع شد^۲ و پادشاهی ویلیام و مری با حمایت اکثریت مردم و به دست پارلمان رسمیت یافت. این انقلاب به «انقلاب باشکوه» موسوم است و جان لاک رساله‌ای در باب حکومت را در تأیید آن نوشت.^۳ دستاورد انقلاب اخیر، قانون رواداری و لایحه حقوقی بود که پارلمان آن را تصویب کرد،^۴ چنان‌که عده‌ای مانند ادموند برک آن را سنگ بنای قانون اساسی انگلستان دانسته‌اند.^۵ انقلاب باشکوه موجب شد تا نهاد سلطنت بتواند تداوم یابد و نقشی متفاوت از پیش در ساختار حقوقی انگلستان ایفا کند.

۲.۱.۴. فروکش کردن تب انقلاب در انگلستان

خواست انقلاب در انگلستان حتی در زمان انقلاب فرانسه هم حفظ شده بود.^۶ با این حال، به سرعت فروکش کرد و در میان اقلیتی از جامعه باقی ماند.^۷ دلیل آن هم اتفاقاتی بود که در نتیجه وقایع خشونت‌بار پس از انقلاب در فرانسه اتفاق افتاد. به این ترتیب، انگلستان پس از چند انقلاب به سمت تقویت و توسعه نهادی مانند پارلمان حرکت کرد، هرچند بسیاری از آن ایده‌های انقلابی حقوقی پس از سال‌های دراز به ثمر نشست. در حقیقت، با فروکش کردن تب سیاسی انقلاب، خواست حقوقی انقلابی‌ها در سده‌های آینده محقق شد که در ادامه، این تغییرها را در حوزه پارلمان بررسی می‌کنیم.

۲.۱.۵. نتایج انقلاب‌ها و شورش‌ها در انگلستان

در نتیجه انقلاب‌ها^۸ و شورش‌های متعدد^۹ و شقاق نژادی^{۱۰} و مذهبی از جمله شقاق میان ساکسون‌ها و نورمن‌ها،^{۱۱} که انگلستان در دوره‌های مختلف تاریخی تجربه کرد،^{۱۲} پارلمان در این کشور توانست به نهادی تبدیل شود که بیشترین قدرت را در ساختار حقوقی این کشور داراست.^{۱۳} در آغاز، نهاد پارلمان با هدفی متفاوت یعنی مشاوره‌دهی به شخص شاه تشکیل شد و وصف انتخابی و تقنین نداشت،^{۱۴} اما همین نهاد که در آغاز جنبه مشورتی داشت، به مرور به نهادی

^۱. The Glorious Revolution.

^۲. شولتز، پیشین، ص ۱۹۶.

^۳. همان، صص ۱۹۷-۱۹۸.

^۴. گلدستون، پیشین، صص ۹۳-۹۴.

^۵. برک، ادموند، *تأملاتی بر انقلاب فرانسه*، ترجمه سهیل صفاری، تهران: نگاه معاصر، چاپ اول، ۱۳۹۳، ص ۳۱.

^۶. پین، توماس، *حقوق انسان*، ترجمه رامین مستقیم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان، چاپ اول، ۱۳۹۵، ص ۹۶.

^۷. شولتز، پیشین، صص ۲۶۷-۲۶۸.

^۸. نواک، پیشین، ص ۱۹۱.

^۹. بریتون، پیشین، صص ۳۰-۳۱.

^{۱۰}. فوکو، میشل، *باید از جامعه دفاع کرد (درس گفتارهای کلژ دوفرانس ۱۹۷۴-۱۹۷۵)*، ترجمه رضا نجف‌نژاد، تهران: رخداد نو، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۱۵۱.

^{۱۱}. همان، ص ۱۵۷.

^{۱۲}. شولتز، پیشین، ص ۹۳.

^{۱۳}. ماله، آلبر و ژول ایزاک، *تاریخ قرن هجدهم: انقلاب کبیر فرانسه و امپراطوری ناپلئون*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: امیرکبیر، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۵، ص ۴۳.

^{۱۴}. شولتز، پیشین، ص ۸۵.

تبدیل شد که اساس ساختار تقنین و اجرایی و حقوقی انگلستان بر آن بنا شده است.^۱ این توسعه تا حدی است که می توان گفت امروزه نهاد سلطنت را به حاشیه رانده و به نهادی نمادین تبدیل کرده است.^۲ شایان ذکر است این خواست تاریخی تحول خواه و انقلابی که تا سال ۱۹۱۸ یکی از آمالش حق رأی همه مردان بود،^۳ همراه با توسعه نهاد پارلمان موفق شد نهادهای دیگری را به وجود آورد و آنها را نیز متحول کند که از جمله این نهادها به مطبوعات انگلیسی می توان اشاره داشت.^۴ علاوه بر مطبوعات، نهاد عرف در حقوق اساسی انگلستان نیز متحول شد؛^۵ هرچند برخی حقوق دانان انگلیسی درخصوص وجود چنین نهادی تشکیک هایی وارد کرده اند.^۶ بنابراین، انقلاب و خواست انقلابی توانست بخش های مقاوم در سنت حقوقی انگلستان را متحول و ساختار حقوقی پیشرویی را در آن کشور مستقر کند. بررسی خاصیت تاریخی انقلاب، این نکته را به یاد می آورد که هیچ قلمرو حقوقی نمی تواند الگویی برای دیگر قلمروها باشد.

۲.۲. تأثیر انقلاب امریکا بر مفهوم قانون

هر انقلاب ویژگی های خاص خود را دارد که حاصل نیازهای اجتماعی و حقوقی و اخلاقی آن جامعه است؛ چنان که مهاجرت از اروپا، خاصه گرایش ناراضیان در انگلستان در وقوع انقلاب امریکا اثرگذار بود. چه بسا اگر مهاجرت انگلیسیان ناراضی از وضع موجود آن روزهای انگلستان نبود، انقلاب امریکا با ویژگی هایی که در ادامه خواهد آمد، محقق نمی شد.^۷ شاید به همین دلیل، یکی از اهداف انقلابی های امریکایی، به دست آوردن استقلال از انگلستان بود^۸ و همین انگیزه استقلال از انگلستان هم دولت فرانسه را مجاب کرد تا در رقابت با انگلیس، از انقلابی های امریکا حمایت کند.^۹

یکی دیگر از مواردی که می توان جزو خواص انقلاب امریکا برشمرد، برکشیده شدن نهاد مذهب است. دوتوکویل که یکی از مهم ترین حقوق دانان عصر خود و در پی مقایسه انقلاب فرانسه و امریکا بود، به این ویژگی برجسته توجه ویژه داشت.^{۱۰} چنین مسئله ای تا امروز هم تداوم یافته است و فیلسوفانی نظیر سندل به آن علاقه نشان می دهند.^{۱۱} همانا جداسازی مذهب از دولت و رواداری مذهبی بخش مهمی از نظام حقوق اساسی امریکا را تشکیل می دهد.^{۱۲}

۱. دوتوکویل، الکسی، *تحلیل دموکراسی در امریکا*، ترجمه رحمت الله مراغه ای مقدم، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۹۶، ص ۱۱۸.

۲. نویمان، پیشین، ص ۸۴.

۳. شولتز، پیشین، صص ۳۳۱-۳۳۲.

۴. ماله و ایزاک، پیشین، ص ۶۳.

۵. دوتوکویل، پیشین، ص ۳۷۰.

۶. هارت، پیشین، ص ۱۸۲.

۷. دوتوکویل، پیشین، ص ۲۶.

۸. همان، ص ۴۳.

۹. ماله و ایزاک، پیشین، ص ۲۲۹.

۱۰. دوتوکویل، *انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن*، پیشین، ص ۱۷۳.

۱۱. سندل، مایکل، *اخلاق در سیاست*، ترجمه افشین خاکباز، تهران: نشر نو، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۱۴.

۱۲. دوتوکویل، پیشین، ص ۴۱۶.

مسئله تعریف^۱ و اشاعه حاکمیت قانون^۲ از دیگر مواردی است که انقلاب امریکا در شکل‌گیری آن نقش مهمی داشت؛ مطلبی که با این ادعا که گوهر انقلاب، نظم‌گریز و قانون‌ستیز است، منافات دارد. دیگر دستاورد مهم انقلاب امریکا به بحث حق‌ها و آزادی‌ها مربوط می‌شد که در قانون اساسی و ساختار حقوقی امریکا بازتابی قابل توجه داشت،^۳ چنان‌که برخی حقوق‌دانان، *انقلاب حق‌ها* را نتیجه انقلاب امریکا دانسته‌اند^۴ دیگر ویژگی بسیار مهم انقلاب امریکا این بود که بنیان‌گذاران قانون اساسی امریکا حق بر شورش را به رسمیت شناختند.^۵ در حقیقت، بنیان‌گذاران امریکا این نکته را فراموش نکردند که خود با چه سازوکاری توانستند ساختار حقوقی نوین را بر آن کشور حاکم کنند. بنابراین، برای اینکه آیندگان نیز بتوانند این حق طبیعی را (در صورت پایمال شدن حق‌هایشان) به کار برند، برای نخستین بار در نظام‌های حقوقی جهان «حق بر شورش» را در نظام حقوقی خویش گنجاندند. این مفهوم امروزه با عنوان «نافرمانی مدنی» مطرح می‌شود و مقصود از آن، سرپیچی از قوانین ناعادلانه و ناقض حقوق طبیعی است. هانا آرنست آن را چنین توصیف می‌کند:

جمهوری امریکا تنها کشوری است که دست‌کم بخت آن را دارد که با نافرمانی مدنی کنار بیاید، شاید نه براساس قوانین موضوعه، بلکه براساس روح قوانینش. ایالات متحده خاستگاه خود را مدیون انقلاب آمریکاست و دستاورد این انقلاب مفهومی از قانون بود که هیچ‌گاه به‌طور کامل صورت‌بندی نشد؛ مفهومی که نتیجه هیچ صورت‌بندی نبود، بلکه با اتکا بر تجربیات استثنایی مستعمره‌نشینان اولیه شکل گرفت. این بسیار مهم است که برای نافرمانی مدنی، مستمسکی در قانون اساسی بیابیم؛ شاید به همان اندازه که حدود دو قرن پیش، خود رخداد بنیاد آزادی مبتنی بر قانون اساسی مهم بود.^۶ همچنین انقلاب امریکا موجب ظهور اولین حکومت ریاستی با حذف مقام شاه و جایگزینی مقام رئیس‌جمهوری شد؛^۷ مسئله‌ای بدیع که دوتوکویل انتخابات ریاست جمهوری در امریکای روزگار خود را انقلابی چهارساله در زمامداری می‌دانست.^۸

انقلاب امریکا با تأیید وضعیت رژیم فدرالی گام مهم دیگری در عینیت‌سازی مفاهیم حقوقی برداشت. این مسئله در دوران خود با انتقادهای بسیاری مواجه بود و آن را سبب ضعف ساختار حقوق اساسی امریکا می‌پنداشتند؛ مسئله‌ای که امروزه جزو مزیت‌های آن ساختار به‌شمار می‌رود.^۹ از بررسی مطالبی که درخصوص انقلاب امریکا بیان شد، می‌توان به این نتیجه رسید که اگر انقلاب امریکا محقق نشده بود و نزاع و شقاق برای برآوردن خواست‌های انقلابی‌ها شکل نمی‌گرفت، نه‌فقط امریکا، بلکه جهان با نظم حقوقی دیگری مواجه بود. اهمیت مفهوم انقلاب، چنان‌که انقلاب امریکا به تاریخ نشان می‌دهد، نه فقط صرف انقلاب است، بلکه به سامان رساندن انقلاب در ذیل اهداف نخستین ناشی از حقوق طبیعی است.

۱. همان، ص ۱۷۳.

۲. همان، ص ۱۰۸.

۳. ماله و ایزاک، پیشین، صص ۲۳۴-۲۳۵.

۴. آکلین، مارتین، *مبانی حقوق عمومی*، ترجمه محمد راسخ، تهران: نشر نی، چاپ چهارم، ۱۳۹۳، ص ۲۷۲.

۵. آرنست، پیشین، صص ۳۳۴-۳۳۵.

۶. آرنست، هانا، *بحران‌های جمهوری*، ترجمه علی معظمی، تهران: فرهنگ جاوید، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۱۰۶.

۷. گلدستون، پیشین، صص ۱۰۴-۱۰۵.

۸. دوتوکویل، پیشین، ص ۱۶۰.

۹. همان، صص ۱۵۱-۱۵۲.

۲.۳. تأثیر تاریخی انقلاب فرانسه بر مفهوم قانون

پیش از وقوع انقلاب کبیر در فرانسه، دستگاه تبلیغاتی، شاه را نماینده خدا بر روی زمین معرفی می‌کرد و فرمان شاه و قانون یک معنا داشتند.^۱ البته این وضعیتی بود که تقریباً در دیگر ممالک آن روزگار اروپا و جهان نیز حاکم بود. این همان درک سنتی از قانون به عنوان فرمان فرمانرواست.

با وقوع انقلاب فرانسه، موجی از امید در میان اندیشمندان آن روزگار به وجود آمد، اما شعف حاصل از این پیروزی عمری کوتاه داشت و انقلاب فرانسه به سرعت به یکی از بحث‌برانگیزترین انقلاب‌های جهان بدل شد که انتقادهای بسیاری را متوجه مفهوم انقلاب می‌کرد. این انتقادهای به قلمرو حقوق محدود نماند و به قلمرو ادبیات نیز کشیده شد که از جمله این نمونه‌ها، *افسانه دو شهر* اثر چارلز دیکنز است که به دلیل تجربه شغلی‌اش با حقوق آشنا بود.^۲ در قلمرو اندیشمندان حقوقی نیز ادموند برک یکی از پیشگازان انتقاد از انقلاب فرانسه بود که باور داشت انقلاب فرانسه نه فقط مؤید حقوق طبیعی نیست، بلکه در جریان انقلاب، حقوق طبیعی افراد به صورت‌های مختلف نقض شده است.^۳ شایان ذکر است برک در همان حال که با عملکرد انقلابی‌های فرانسه مخالفت می‌کرد، از استقلال هند در برابر انگلستان حمایت می‌کرد که همین مطلب نشان‌دهنده جزمی نبودن این متفکر است.^۴ همچنین برخی دانشمندان حقوق بر این باورند که مفهوم قرارداد اجتماعی روسو پس از انقلاب کبیر فرانسه، دیگر مفهومی صرف نبود و در جهان واقع نیز مصداق یافته بود.^۵

از طرف دیگر، موضع کانت در برابر انقلاب فرانسه موضعی تأییدی بود.^۶ او متوجه تناقضی ضروری شده بود و آن شوری بود که در نتیجه انقلاب، واضع قانون شده بود.^۷ هرچند این تأیید در واپسین روزهای زندگی کانت صراحت لازم را نداشت و لحن دوپهلوی به خود گرفته بود، اما همچنان تأییدآمیز به نظر می‌رسید:

انقلابی که ما در روزگار خویش، وقوع آن را در یک ملت بالاستعداد دیده‌ایم، ممکن است موفق شود یا شکست بخورد. این انقلاب ممکن است چنان از تیره‌بختی و بی‌رحمی انباشته شود که هیچ انسان درست‌اندیشی هرگز تصمیم نگیرد که بار دیگر همین تجربه را با چنین بهایی انجام دهد، حتی اگر امیدوار باشد که در دومین تلاش، آن را با موفقیت به سامان خواهد رسانید. اما من می‌گویم که این انقلاب قلب‌ها و آرزوهای تمام ناظران را بیدار کرده و چنان احساس همدلی با خواسته‌های آن پدید آورده است که به مرز اشتیاق می‌رسد؛ هرچند اظهارنظر درمورد این اشتیاق کاری خطرناک است. بنابراین، [انقلاب فرانسه] علتی جز یک گرایش اخلاقی در میان نسل بشر نداشته است.^۸

انقلاب کبیر فرانسه انقلابی به‌غایت نوپرداز و سنت‌ستیز بود. انقلاب کبیر فرانسه برخلاف انقلاب امریکا هیچ روی خوشی

۱. ماله و ایزاک، پیشین، ص ۳۴۲.

۲. Dickens, Charles, *A Tale Of Two Cities*, New York: ICON Classics, 2005.

۳. برک، پیشین، ص ۵۴.

۴. سن، آمارتیا، *اندیشه‌ی عدالت*، ترجمه احمد عزیزی، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۴، ص ۵۴.

۵. لاگلین، پیشین، ۱۵۲.

۶. چامسکی، نوام، *در باب آنارشیسم*، ترجمه رضا اسکندری، تهران: نقد افکار، چاپ اول، ۱۳۹۵، ص ۱۳۹.

۷. Gailus, Andreas, *Passions of the Sign Revolution and Language in Kant, Goethe and Kleist*. Baltimore: Johns Hopkins, 2006, p 198.

۸. به نقل از کانت:

محمودی، سید علی، *فلسفه سیاسی کانت (اندیشه سیاسی در گستره فلسفه نظری اخلاق)*. تهران: نگاه معاصر، چاپ اول، ۱۳۸۴، ص ۳۲۷.

به مذهب نشان نداد^۱ و در موارد بسیاری، اقدامات خشونت‌بار علیه کلیسا حدّ یقفی نداشت، بلکه نشان‌دهنده میزان بالای نفرت انباشته اجتماعی از نهاد مذهبی بود.^۲ بخشی از این تندروی‌ها واکنشی به عملکردها و قانون‌های رژیم گذشته فرانسه بود. برای نمونه، مطابق فرمان پادشاه، نوشتن مطلب در نقد یا علیه مذهب، مجازات اعدام را در پی داشت؛ هرچند در عمل، بخش قابل توجهی از جامعه آن روزگار فرانسه از این دستور متابعت نمی‌کرد.^۳ ویژگی اشرافیت‌ستیز انقلاب فرانسه هم ناشی از همین نگاه ساختارشکن بود.^۴ در حقیقت، انقلاب کبیر فرانسه بر تمام نهادهای موجود در فرانسه خروشید و سعی داشت نظم جامع نوینی را در تمام ساحت‌ها جایگزین نظم سابق کند. شاید یکی از دلایلی که در اندک زمانی پس از پیروزی هم با شکست روبه‌رو شد، همین مسئله بود.^۵ باوجود این ساختارشکنی‌ها و سنت‌ستیزی‌ها باید گفت حقوق‌دانان در جریان انقلاب و پس از انقلاب نقش مهمی ایفا کردند و نظریه قانون اساسی در همین تغییر و تحولات توسعه یافت.^۶

در انقلاب‌ها علاوه بر فضای داخلی قلمرو حقوقی، تأثیرات جهانی نیز نقش دارند. اثرگذاری انقلاب فرانسه از جهان بیرون و اثرپذیری بر آنها دو نتیجه داشت: نخست، نقشی که فرانسه در انقلاب امریکا بازی کرد و این نقش بلافاصله در انقلاب کبیر بازتولید شد^۷ و دوم، اثرپذیری فرانسه در روابط فاتحانه و مفتوحانه با دیگر کشورها بود که در اروپا با آن مواجه می‌شد و سیر تحول یک ملت را همواره دستخوش تغییرهای بزرگ می‌کرد.^۸

خشونت‌های دامنه‌دار در نتیجه انقلاب کبیر و رسیدن به آرزوهای دیرین^۹ پس از انقلاب سبب شد^{۱۰} خشونت، مفهومی ارزشی در میان برخی از اندیشمندان دوره‌های بعد پیدا کند^{۱۱} و این مفهوم ارزشی از خشونت بر مفهوم حقوقی انقلاب تقدم یابد که یکی از آسیب‌شناسی‌های مهم انقلاب‌ها در روزگارهای مختلف است.

از مجموع مطالبی که درباره انقلاب کبیر فرانسه گفته شد، می‌توان نتیجه گرفت که انقلاب فرانسه به دلیل اوج گرفتن مطالبات حقوقی در سطح قاره اروپا، وضعیتی منحصر به فرد به وجود آورد و همین موضوع سبب شد پیروزی و شکست انقلاب به مسئله‌ای فراملی تبدیل شود که با پیروزی نخستین انقلاب و پس از آن، ناکامی انقلاب در دستیابی به ارزش‌ها و حقوق مورد ادعا در کوتاه‌مدت به بدنامی انقلاب‌ها انجامید. باین حال، دستاوردهای انقلاب کبیر فرانسه و خواست عمومی برای رسیدن به حقوق طبیعی مسائلی بودند که پس از این انقلاب نیز در سطح بین‌المللی مدار توجه قرار گرفتند و سبب تکوین نظری انقلاب شدند.

۱. دوتوکویل، پیشین، صص ۳۱-۳۲.

۲. جیلدا، رابرت، *فرزندان انقلاب (تاریخ فرانسه از ۱۷۹۹ تا ۱۹۱۴)*، ترجمه اکبر معصومیگی، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۵، صص ۳۸-۳۹.

۳. دوتوکویل، پیشین، ص ۱۲۱.

۴. همان، ص ۳۶۵.

۵. همان، ص ۲۴۹.

۶. بوردیو، پیر، *درباره دولت: درس‌های کالج فرانسه*، ترجمه سروش قرائی، تهران: مولی، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۴۶۵.

۷. ماله و ایزاک، پیشین، ص ۲۴۲.

۸. جیلدا، پیشین، ص ۳۴۳.

۹. مارکس، کارل، *نبردهای طبقاتی در فرانسه*، ترجمه باقر پرهام تهران: مرکز، چاپ اول (ویراست دوم)، ۱۳۸۱، ص ۴۵.

۱۰. همان.

۱۱. همان، ص ۴۸.

نتیجه‌گیری

با عنایت به مسائلی که مطرح شد، درخصوص رابطه انقلاب با قانون می‌توان چنین نتیجه گرفت:

۱. ساختارهای حقوقی پیش‌قراول جهان در نتیجه انقلاب‌ها استوار شده‌اند. در نتیجه، اعتبار قانون در مفهوم نو از انقلاب گرفته شده و مفهوم‌هایی مثل قرارداد اجتماعی با انقلاب تحقق یافته است. انقلاب در این معنا اراده ملت است و با مفهوم پیشین قانون، که اراده فرمانروا بود، تفاوت دارد.

۲. زمانی که انقلاب در نتیجه خواست یک ملت به انضمام دیگر دلایل تاریخی تأسیس می‌شود، قانون که به باور اثبات‌گرایان عینیت است، به ذهنیتی بی‌اعتبار تبدیل می‌شود. در انقلابی مثل انقلاب فرانسه، تغییرات نظام قانونی بنیادین است؛ هرچند همان نظام هم به مفهوم قانون در آینده پایبند خواهد شد. باین حال، تعریف مفهوم قانون به کلی دگرگون می‌شود و آنچه با مفهوم پیشین قانون اشتراک دارد، صرفاً اشتراکی لفظی است.

۳. انقلاب‌ها موجد رژیم‌های مختلف حقوقی و توسعه این رژیم‌ها در جهان هستند. رژیم‌های ریاستی، پارلمانی و ترکیب این دو از نظر مصداق‌هایی که در جهان پیدا کرده‌اند، حاصل انقلاب‌ها در محیط تاریخی، سیاسی و سنت‌های حقوق اساسی هستند. پس مفهوم انقلاب با حقوق اساسی همواره ارتباطی تنگاتنگ دارد که یکی از آن موارد تغییر سازوکارهای حقوقی زیربنایی است.

۴. انقلاب‌ها موجد مفهوم حق در کنار قانون بودند. انقلاب‌ها نظریه اطاعت محض از قانون را دچار چالش کردند و توانستند مسئله حق را به مسئله‌ای محوری در حقوق بدل سازند. بنابراین، به یاری این دستاورد، قلمرو حقوق علاوه بر قانون، متوجه حق‌ها هم هست. در نتیجه، هر بررسی حقوقی که مسئله قانون را جدا از مسئله حق‌ها در نظر بگیرد، از یکی از محوری‌ترین مفهوم‌های حقوق نوین غفلت ورزیده است. چنین مفهومی به مدد مفهوم انقلاب، وسعتی جهانی یافته و به لحاظ ارتباطش با حقوق طبیعی، در اسناد بین‌المللی مثل اعلامیه جهانی حقوق بشر منعکس شده است.

۵. پس از عصر انقلاب‌ها، نظریه حقوق طبیعی از نظریه‌ای که قابل درک، اما موهوم به نظر می‌رسید، به سمت نظریه‌ای تغییر جهت داد که مبنایی انسانی و تاریخی یافته بود. همچنین نظریه‌پردازان آن به سمت قراردادگرایی متمایل شدند. بنابراین، مفهوم انقلاب در تکوین تاریخی‌اش توانست بر نظریه‌های حقوقی هم اثر بگذارد.

۶. انسان‌گرایی، ویژگی حقوقی منحصربه‌فرد مفهوم انقلاب است. پادشاهان در سرتاسر جهان، داعیه نمایندگی خدا را داشتند و به همین دلیل، فرمانشان قانون تلقی می‌شد، اما با تغییری که به سبب انقلاب در مفهوم «قانون» پدیدار شد؛ یا به کلی، انسان‌ها قانونگذاری می‌کردند یا این اراده به دیگر فرمان‌ها ضمیمه شد. این‌گونه انسان‌گرایی اراده‌گراست و برخلاف رویکرد اثبات‌گرا ساختارمحور نیست.

۷. مطالبی که بیان شد، ضعف‌ها و انتقادهای فراوانی را که انقلاب به همراه دارد نفی نمی‌کند. خشونت لجام‌گسیخته و خواست فروریختن بنیان‌های نهادی و بی‌اعتبار کردن قانون در بسیاری از موارد تاریخی از جمله انقلاب فرانسه، فرجامی ناخواسته به همراه داشته است که در بدنه بحث به آنها نیز پرداخته شد. باین حال، زمانی که ساختاری حقوقی نتواند داعیه اعتبار خود را پیش برد، ناکارآمدی ساختاری سبب پوست‌اندازی تاریخی حقوق در قلمروی جغرافیایی می‌شود و همین مطلب، حقوق را به تاریخ، مفهوم‌های اخلاقی نزد یک ملت و داعیه‌های اعتبار قانون گره می‌زند. بنابراین، می‌توان گفت حقوق قلمرویی همواره گشوده به دیگر حوزه‌های معرفتی است و در برخی موارد با این قلمروها هم‌پوشانی دارد. برای نمونه، در انقلاب آمریکا و فرانسه، حوزه‌های معرفتی که به آنها اشاره شد، پس از انقلاب متحول شدند و این امر همزمان با دگرگونی ساختار حقوقی پدید آمد.

منابع

کتاب

۱. اشتراوس، لئو، *حقوق طبیعی و تاریخ*، ترجمه باقر پرهام، تهران: آگاه، چاپ پنجم، ۱۳۹۸.
۲. آرنه، هانا، *انقلاب*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: خوارزمی، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
۳. آرنه، هانا، *بحران‌های جمهوری*، ترجمه علی معظمی، تهران: فرهنگ جاوید، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۴. برک، ادموند، *تأملاتی بر انقلاب فرانسه*، ترجمه سهیل صفاری، تهران: نگاه معاصر، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۵. بریتون، کرین، *کالبدشکافی چهار انقلاب*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: زریاب، چاپ هفتم، ۱۳۸۲.
۶. بوردیو، پیر، *درباره دولت: درس‌های کالج فرانسه*، ترجمه سروش قرائی، تهران: مولی، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۷. پین، توماس، *حقوق انسان*، ترجمه رامین مستقیم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۸. جیلدیا، رابرت، *فرزندان انقلاب (تاریخ فرانسه از ۱۷۹۹ تا ۱۹۱۴)*، ترجمه اکبر معصومی، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۹. چامسکی، نوام، *در باب آنارشیسم*، ترجمه رضا اسکندری، تهران: نقد افکار، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۱۰. دوتوکویل، الکسی، *انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: مروارید، چاپ پنجم، ۱۳۹۷.
۱۱. دوتوکویل، الکسی، *تحلیل دموکراسی در آمریکا*، ترجمه رحمت‌الله مراغه‌ای مقدم، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۹۶.
۱۲. سروش، عبدالکریم، *اخلاق خدایان*، تهران: طرح نو، چاپ هفتم، ۱۳۸۷.
۱۳. سن، آمارتیا، *اندیشه عدالت*، ترجمه احمد عزیزی، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۴.
۱۴. سندل، مایکل، *اخلاق در سیاست*، ترجمه افشین خاکباز، تهران: نشر نو، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۱۵. شولتز، هرولد، *تاریخ انگلستان*، ترجمه عباس‌قلی غفاری‌فرد، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۱۶. فوکو، میشل، *باید از جامعه دفاع کرد (درس گفتارهای کلژ دوفرانس ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۴)*، ترجمه رضا نجف‌نژاد، تهران: رخداد نو، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۱۷. قاری سید فاطمی، سید محمد، *حقوق بشر در جهان معاصر (دفتر یکم: درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع)*، تهران: نگاه معاصر، چاپ ششم (چاپ دوم ناشر)، ۱۳۹۸.
۱۸. کاتوزیان، محمدعلی همایون، *ایران؛ جامعه کوتاه‌مدت و ۳ مقاله دیگر*، مترجم: عبدالله کوثری، تهران: نشر نی، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۷.
۱۹. گلدستون، جک، *مقدمه‌ای بسیار کوتاه بر انقلاب‌ها*، ترجمه عباس حاتمی، تهران: کویر، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۲۰. لاک، جان، *رساله‌ای درباره حکومت*، ترجمه حمید عضدانلو، تهران: نشر نی، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۲۱. لاگالین، مارتین، *مبانی حقوق عمومی*، ترجمه محمد راسخ، تهران: نشر نی، چاپ چهارم، ۱۳۹۳.
۲۲. مارکس، کارل، *نبردهای طبقاتی در فرانسه*، ترجمه باقر پرهام، تهران: مرکز، چاپ اول (ویراست دوم)، ۱۳۸۱.
۲۳. ماله، آلبر و ژول ایزاک، *تاریخ قرن هجدهم: انقلاب کبیر فرانسه و امپراطوری ناپلئون*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: امیرکبیر، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۵.
۲۴. محمودی، سید علی، *فلسفه سیاسی کانت (اندیشه سیاسی در گستره فلسفه نظری فلسفه اخلاق)*، تهران: نگاه معاصر، چاپ اول، ۱۳۸۴.
۲۵. نواک، جرج، *دموکراسی و انقلاب (از یونان باستان تا سرمایه‌داری مدرن)*، ترجمه پرویز بابایی، تهران: نگاه، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۲۶. نویمان، فرانس، *آزادی و قدرت و قانون*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: خوارزمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۲۷. هابز، توماس، *بهیموت یا پارلمان طولانی*، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۵.

۲۸. هارت، هربرت، *مفهوم قانون*، ترجمه محمد راسخ، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۹۰.

مقاله

۲۹. یاوری، اسدالله، «مطالعه تطبیقی جایگاه و اعتبار پیش‌بینی هنجارهای حقوقی تغییرناپذیر در قانون اساسی»، *مجله حقوق تطبیقی*، دوره ۱۱، شماره ۲، ۱۳۹۹، صص ۷۸۵-۸۱۳.

References

Books

1. Arendt, Hannah, *Crises of the Republic*, Translatd by: Ali Moazzami, Tehran: Eternal culture, First Edition, 2018. (In Persian)
2. Arendt, Hannah, *On Revolution*, Translatd by: Ezzatollah Fooladvand, Tehran: Kharazmi, Second Edition, 1998. (In Persian)
3. Bourdieu, Pierre, *On the State: Lectures at the Collège de France*, Translatd by: Soroush Gharaei, Tehran: Mola, First Edition, 2018. (In Persian)
4. Brinton, Crane, *The Anatomy of Revolution*, Translatd by: Mohsen Salasi, Tehran: Zaryab, Sevnth Edition, 2003. (In Persian)
5. Burke, Edmund, *Reflections on the Revolution in France*, Translatd by: Soheil Safari, Tehran: Contemporary View, First Edition, 2014. (In Persian)
6. Chomsky, Noam, *On Anarchism*, Translatd by: Reza Eskandari, Tehran: Criticism of Thoughts, First Edition, 2016. (In Persian)
7. De Tocqueville, Alexis, *Democracy in America*, Translatd by: Rahmatollah Maragha'ei Moghadam, Tehran: Scientific and cultural, Fourth Edition, 2017. (In Persian)
8. De Tocqueville, Alexis, *The Old Regime and the Revolution*, Translatd by: Mohsen Salasi, Tehran: Morvarid, Fifth Edition, 2018. (In Persian)
9. Dickens, Charles .*A Tale Of Two Cities*, New York: ICON Classics, 2005.
10. Finnis, John .*Natural Law and Natural Rights*, New York :Oxford, 2011.
11. Foucault, Michel, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76* Translatd by: Reza Najafnejad, Tehran: New Event, First Edition, 2011. (In Persian)
12. Gailus, Andreas. *Passions of the Sign Revolution and Language in Kant, Goethe and Kleist*, Baltimore: Johns Hopkins, 2006.
13. Ghari Seyyed Fatemi, Sayyed Mohammad, *Human Rights in the Contemporary World: Concepts, Foundations, Scope and Sources*, Tehran: Contemporary View, Sixth Edition (Publisher's Second Edition), 2019. (In Persian)
14. Gildea, Robert, *Children of the Revolution: The French from 1799 to 1914*, Translatd by: Akbar Masoum Beygi, Tehran: Negah, First Edition, 2016. (In Persian)
15. Goldstone, Jack, *Revolutions: A Very Short Introduction*, Translatd by: Abbas Hatami, Tehran: Desert, First Edition, 2017. (In Persian)
16. Hart, Herbert, *The Concept of Law*, Translatd by: Mohammad Rasekh, Tehran: Ney Publication, Second Edition, 2011. (In Persian)
17. Hobbes, Thomas, *Behemoth or The Long Parliament*, Translatd by: Hossein Bashiriyeh, Tehran: Ney Publication, Second Edition, 2016. (In Persian)
18. Katouzian, Homa, *Iran: The Short-Term Society and Three Other Essays*, Translatd by: Abdollah Kowsari, Tehran: Ney Publication, 12th Edition, 2018. (In Persian)
19. Kelsen, Hans. *General Theory of Law and State*, London: Transaction Publisher, 2006.
20. Letwin, Shirley. *On The History Of The Idea Of Law*, New York: Cambridge, 2005.

21. Locke, John, *Two Treatises of Government*, Translatd by: Hamid Azdanlou, Tehran: Ney Publication, First Edition, 2008. (In Persian)
22. Loughlin, Martin, *Foundations of Public Law*, Translatd by: Mohammad Rasekh, Tehran: Ney Publication, Fourth Edition, 2014. (In Persian)
23. Mahmoudi, Sayyed Ali, *Kant's Political Philosophy*, Tehran: Contemporary View, First Edition, 2005. (In Persian)
24. Mallet, Albert and Jules Isaac, *History of the 18th Century: The Great French Revolution and the Napoleonic Empire*, Translatd by: Rashid Yasemi, Tehran: Amir Kabir, 13th Edition 2016. (In Persian)
25. Marx, Karl, *The Class Struggles in France*, Translatd by: Bagher Parham, Tehran: Markaz, First Edition (Second Review), 2002. (In Persian)
26. Neumann, Franz, *Freedom and Power and the Law*, Translatd by: Ezzatollah Fooladvand, Tehran: Kharazmi, Second Edition, 2011. (In Persian)
27. Novack, George, *Democracy and Revolution: From Ancient Greece to Modern Capitalism*, Translatd by: Parviz Babaei, Tehran: Negah, First Edition, 2014,. (In Persian)
28. Paine, Thomas, *Human Rights*, Translated by: Ramin Moshekham, Tehran: Enlighteners and Women's Studies, First Edition, 2016, (In Persian).
29. Sandel, Michael, *Justice: What's the Right Thing to Do?* Translatd by: Afshin Khakbaz, Tehran: New Publication, First Edition, 2018. (In Persian)
30. Schulz, Harold, *A History of England*, Translatd by: Abbas-Gholi Ghafari-Fard, Tehran: Negah, First Edition, 2015. (In Persian)
31. Sen, Amartya, *The Idea of Justice*, Translatd by: Ahmad Azizi, Tehran: Ney Publication, Second Edition, 2015. (In Persian)
32. Soroush, Abdolkarim, *The Ethics of the Gods*, Tehran: New Design, Seventh Edition, 2008. (In Persian)
33. Strauss, Leo, *Natural Right and History*, Translatd by: Bagher Parham, Tehran: Agah, Fifth Edition, 2019. (In Persian)
34. Vermeule, Adrian. *The Constitution of Risk*, New York: Cambridge, 2014.

Article

35. Yavari, Asadollah, "Place and the legal value of limitations of the constitutional revision; A comparative study", *Comparative Law Review*, Volume 11, Issue 2, 2020, PP 785-813. (In Persian)